

**ФОРМУВАННЯ СОЦІОПРИРОДНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розкрито питання психологічного аспекту формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти. Проаналізовано літературу з окресленої проблематики, визначено спільні та відмінні положення в наукових розробках.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти.

Проблема формування цінностей особистості завжди була в центрі уваги науковців. Через докорінні зміни в сучасному суспільстві людське світосприйняття зазнало трансформації. Цілеспрямований розвиток особистості під час глобальної екологічної кризи неможливо уявити без визначення соціоприродних цінностей. Тому виникла потреба неупереджено поглянути на процеси, що сприяють розвитку і вихованню екологічно зорієнтованої особистості в цілому та особистості майбутнього фахівця початкової освіти зокрема.

Так, філософ А. Толстоухов, посилаючись на А. Печчеї, наголошує на тому, що “глобальні проблеми, у тому числі й екологічні, знаходяться всередині людини, а не поза нею, тому й подолання екологічної кризи передбачає, передусім, сутнісну зміну самої людини” [14, с. 7]. Йдеться про зміни її психології в ціннісному ставленні до природи.

Питання, які мають безпосередній стосунок до проблеми цінностей і сенсу, посідають чільне місце у працях відомих вітчизняних психологів: Л. Виготського, Г. Костюка та ін. Ряд учених (В. Василенко, О. Дробницький, І. Нарський, В. Тугарінов та ін.) розглядали переважно специфіку цінностей з позицій економічного матеріалізму. Вагомий внесок у розвиток цієї психологічної теорії зробили праці грузинського психолога Д. Узнадзе, американського психолога М. Рокіча, російського соціолога В. Ядова.

Зазначимо, що феномен смислу представлений у численних галузях знань по-різному: у вітчизняній психології він подається в його живому виникненні й динаміці (Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв), у зарубіжній – як структурний елемент свідомості й діяльності (Дж. Келлі, Р. Мей, Ж. Нюттен, Л. Томас) чи як інтегративна основа особистості (Дж. Ройс, Ф. Фенікс і В. Франкл); у теорії культури – як “дух у полоні знаків” (М. Бердяєв); в аксіології – як цінність (П. Лапі, Г. Лотце, М. Шелер); у феноменології – як інтенція, “осередок” свідомості (Е. Гуссерль). Не залишилося поза увагою питання прояву смислу у вищій освіті, відповідно смисл визначається як завдання, мета, цілепокладання; у змісті освіти – як особлива форма культури, як “відкрystalізовані смисли” (О. Леонтьєв); у здійсненні вищої освіти на практиці – як переживання його учасників – викладачів і студентів.

Вивчаючи процес підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, а саме: формування соціоприродних цінностей у зазначених фахівців, варто зазначити, що проблеми цінностей та ціннісної орієнтації особистості май-

бутнього вчителя початкової школи у своїх працях вивчали вітчизняні науковці (Н. Бібик, І. Бужина, В. Денисенко, С. Єрмакова, А. Кудусова, Д. Пашенко, О. Савченко, Л. Хомич та ін.).

У психолого-педагогічних дослідженнях російських науковців (Ф. Гайнуллова, О. Дугін, Н. Єгорова, Н. Коваленок, Л. Колдомасова, О. Линенко, Г. Папуткова, О. Перфілова, Є. Самаріна, Р. Турчаєва, Л. Фатеева, О. Фокін та ін.) питання цінностей, формування екоцілісної особистості майбутніх фахівців також не залишилися поза увагою.

Аналіз наукових здобутків у цьому напрямі сприятиме ґрунтовному дослідженню питання психологічного аспекту формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, що і буде *метою статті*.

Насамперед розглянемо визначення дефініції “цінність” за словниками. Зазначимо, що це поняття найчастіше використовується у філософії і соціології, проте його тлумачення представлено й у психологічних словниках.

Звертаючись до Великого тлумачного психологічного словника Артура Ребера, відзначимо, що поряд з поняттям цінності подається визначення системи цінностей та цінності навчання.

Так, поняття “цінності”, за словником, тлумачиться як: 1) якість або властивість предмета, яка робить його корисним, потрібним або цінним; 2) абстрактний та загальний принцип щодо моделей поведінки в рамках відповідної культури або суспільства, який визначається членами суспільства у процесі соціалізації як дуже вагомий. Ці соціальні цінності формують центральні принципи, навколо яких можуть інтегруватися індивідуальні та соціальні цілі; 3) в економіці – вартість предмета, що визначається тим, скільки можна отримати за нього в обмін на інші товари або на деякі засоби розрахунків, найчастіше гроші [2, с. 459].

Конкретизуючи загальне визначення поняття “цінності”, у словнику надається таке тлумачення дефініції “цінності навчання”: аспект освіти, в якому основне значення надається специфічному навчання моральних та етичних цінностей суспільства [2, с. 459]. Вказується, що цей термін асоціюється з тезою Л. Колберга щодо морального розвитку, яка базується на припущенні, що деякі моральні положення за свою суттю кращі, ніж інші, тому навчальний план повинен орієнтуватися на підвищення моральності того, хто навчається.

Цінності, за словником-довідником з психології, за редакцією М. Кордуелла, розкриваються як поняття, що позначають об’єкти, явища, їх властивості, а також абстрактні ідеї, що втілюють у собі суспільні ідеали та виступають як еталони належного [5, с. 367].

У психологічному тлумачному словнику, за редакцією В. Шапара, визначення поняття “цінності” є тотожним визначенню у вищевказаному словнику. Виокремлено три форми існування цінності: 1) виступає як суспільний ідеал, як вироблене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах громадського життя; 2) з’являється в об’єктивованій формі у вигляді витворів матеріальної та духовної культури

або людських вчинків; 3) цінності соціальні, переломлюючись крізь призму індивідуальної життєдіяльності, входять у психологічну структуру особистості як особистісні цінності – одне з джерел мотивації її поведінки [19, с. 597].

У контексті зазначеної проблеми варто звернути увагу на стислий психологічний словник (авт. М. Дьяченко та М. Кандибович), у якому уточнено категоріальний апарат психологічної науки у світлі нових соціальних, етичних та наукових цінностей [3].

За цим словником, “цінність” – це значущість для людей тих або інших матеріальних, духовних чи природних об’єктів, явищ. Суб’єктивне відображення у свідомості цінностей навколишньої дійсності необхідне для формування ціннісних орієнтацій особистості. У словнику зазначено, що специфічність усвідомлення об’єктів, явищ дійсності як цінності передбачає й наявність психологічних механізмів їх освоєння. Так, як предмет психологічного дослідження в цьому випадку на перший план виступає такий вид психологічної діяльності, як оцінна діяльність індивіда, спрямована не тільки на сприйняття та освоєння об’єктивно змістової сторони предмета, явища, а й на оцінювання їх властивостей з погляду необхідності тощо. В результаті здійснюється усвідомлення особистістю цінності об’єкта, явища навколишнього середовища й таким чином формується відповідний вид ставлення до нього – ціннісне ставлення [3, с. 323–324].

Ціннісне ставлення, у свою чергу, передбачає ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації – внутрішньо прийняті особистістю матеріальні й духовні цінності, схильність до сприйняття умов життя й дійсності в їх суб’єктивній значущості [3, с. 323].

Зазначимо, що проблема цінностей та ціннісних орієнтацій особистості була в центрі уваги різних психологічних шкіл і напрямів.

Так, австрійський психолог і психіатр, засновник психоаналітичної школи Зигмунд Фройд, безпосередньо не виділяючи проблему цінностей, розкривав її крізь призму функцій Супер-Его – одного з трьох структурних компонентів особистості. Він визначає Супер-Его, що складається з двох підсистем – совісті та его-ідеалу, як систему цінностей, суспільних норм і стандартів поведінки особистості. За З. Фройдом, якщо людина діє відповідно до власного его-ідеалу, вона має почуття поваги, а Супер-Его людини спрямовує її до абсолютної досконалості в думках, словах і вчинках, обмежуючи негативні імпульси, що засуджуються суспільством [17].

На відміну від попереднього вченого, представник неофрейдизму Еріх Фромм обстоював думку стосовно того, що цінності та ціннісні орієнтири необхідно розглядати тільки в контексті соціокультурного впливу. Його не задовольняв біологізм та соціальний песимізм З. Фрейда, тому він сконцентрував увагу на перетворенні психоаналізу в соціальну філософію.

Стан спустошеності особистості, за Е. Фроммом, є наслідком розриву між цінностями сучасного бюрократизованого індустріального суспільства і тими цінностями, до яких вона має прихильність (любов, співчуття, надія). Він акцентує увагу на тому, що людина не може обирати найбільш важливі для неї частини (окремі цінності) з однієї структури і комбінувати їх із значущими ча-

стинами іншої структури. Численні невдачі в більшості представників людства Е. Фромм пояснює тим, що значна кількість людей коливається між різними системами цінностей і тому не розвивається повністю в різних напрямках, при цьому не має ні особливих чеснот, ні особливих вад [18, с. 387].

Представники біхевіоризму (Вотсон Джон, Торндайк Едворт, Едворт Толмен та ін.) не виявили інтересу до проблеми цінностей, вважаючи їх не більше, ніж результатом асоціативного навчання.

Розглянемо позиції щодо окресленої проблеми представників інших течій. Так, Абрахам-Гарольд Маслоу, американський психолог, провідний представник гуманістичної психології, акцентує увагу на вивченні цінностей психічно здорових людей, які досягли самоактуалізації. Ми можемо вивчити, зазначає автор, які цінності спонукають людину рухатися вперед, якщо будемо розрізняти здорових представників людства і решту популяції; ми не можемо усереднювати невротичні прагнення та здорові потреби, бажаючи отримати корисний результат [7, с. 137]. А.-Г. Маслоу виділяє дві групи цінностей: 1) Б-цінності (буттєві цінності) – вищі цінності, які притаманні людям здатним до самоактуалізації (істина, добро, краса, цілісність, подолання дихотомії, життєвість, унікальність, досконалість, необхідність, повнота, справедливість, порядок, простота, багатство, легкість без зусиль, гра, самодостатність); 2) Д-цінності (дефіцитарні цінності) – нижчі цінності, які орієнтовані на задоволення якоїсь потреби, яка фрустрована або незадоволена.

Отже, цінності, за А.-Г. Маслоу, виступають частиною сфери потреб, проте вони розглядаються без урахування визначної ролі соціальних та історичних факторів розвитку особистості.

Проблема цінностей не залишилася поза увагою й австрійського психіатра та психолога Віктора Еміля Франкла. Автор концепції логотерапії вважав, що основною рушійною силою для людини є пошук сенсу життя та його реалізація. В. Франкл визначив три класи цінностей, що роблять життя людини наповненим сенсом: цінності творчості (в першу чергу, праця); цінності переживання (зокрема, любов) та цінності ставлення (позиція, свідомо вироблена у критичних життєвих обставинах, що неможливо змінити). На думку вченого, людина розкриває себе в служінні важливій справі або любові до іншої людини, чим більше вона віддає себе служінню важливій справі, чим більше вона віддає себе служінню своєму партнерові, тим більшою мірою вона є людиною і тим більшою мірою вона стає собою. Людина, наголошує В. Франкл, може реалізувати себе лише настільки, наскільки вона забуває про себе, не звертає на себе увагу [16, с. 300].

У своїх працях автор підкреслює ідею про те, що кожна людина має своє покликання і місію в житті, тому вона повинна усвідомити й реалізувати своє призначення. В. Франкл відстоює позицію стосовно того, що наскільки людина присвячує себе реалізації свого життєвого сенсу, настільки відбувається й процес актуалізації.

Едуард Шпрангер, німецький психолог, філософ та педагог, вважав, що основою особистості є ціннісна орієнтація, за допомогою якої вона пі-

знає світ. Учений, розкриваючи ціннісні орієнтації особистості як продукт загальної ціннісної орієнтації людства, виділяє шість основних типів цінностей: теоретичні (пошук істини), економічні (цінується корисне і практичне), естетичні (форма і гармонія), соціальні (любов до людей), політичні (особиста влада, вплив, популярність, які не обмежені сферою політики), релігійні (пошук сенсу життя, прагнення до Бога). За вченням Е. Шпрангера, в кожній людині може бути орієнтація на всі типи цінностей, але в різних співвідношеннях, проте одна з них буде домінуючою [20].

Велику увагу вивченню проблеми цінностей приділив американський психолог, професор соціальної психології Мілтон Рокіч.

М. Рокіч розумів цінність як стійку віру в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування особистісно чи соціально важливіші за інші. Систему цінностей він визначає як “стійку організацію вірувань щодо кращих способів поведінки, або існування впродовж континууму відносної важливості” [22, с. 345].

При цьому М. Рокіч зауважив, що “стійкі” цінності – це такі, які є близькими й зрозумілими особистості, тому що коли вони є абсолютно стійкими, то індивідуальні й соціальні зміни неможливі. Якщо ж цінності абсолютно нестійкі, то неперервність змін особистості людини й суспільства стає також неможливою [22, с. 345].

Отже, вчений поясняє, що цінності – це не якась власність окремих людей. Вони спрацьовують на широкому соціальному й культурному рівні, виступаючи когнітивними репрезентаціями не тільки індивідуальних потреб, а й установлених соціальних вимог.

Класифікуючи цінності, М. Рокіч поділив їх на два головні види: інструментальні (за способами поведінки) і термінальні (за кінцевими цілями). В інструментальних цінностях було виділено дві групи (моральні цінності і цінності компетентності), а в термінальних – цінності особистісні та соціальні. Класифікацію, запропоновану вченим, наведено в таблиці.

Таблиця

Класифікація цінностей за М. Рокічем

Інструментальні цінності (цінності способів поведінки)	Моральні цінності Цінності компетентності	Цінності, які при трансгресії (порушенні) призводять до почуття провини, такі, наприклад, як “чесність” або “любов”. Цінності, які стосуються компетентності, такі, наприклад, як “розум”, “логічність”, “образність”
Термінальні цінності (цінності кінцевих цілей, прагнень)	Цінності особистісних кінцевих цілей Цінності соціальних кінцевих цілей	Цінності, що стосуються власних цілей, таких як “спасіння”, або “душевний спокій”. Цінності, що стосуються цілей співтовариства особи, країни, людства взагалі, такі як “братерство” або “мир в усьому світі”

М. Рокіч обрав шлях вивчення конкуруючих цінностей через аналіз індивідуальних цінностей, представляючи їх як “організацію принципів і правил допомоги кожному вибрати між альтернативами у вирішенні конфліктів і прийнятті рішень” [22, с. 352].

Проблема цінностей посідає провідне місце в різних дослідженнях особистості не тільки в зарубіжній психології, а й у вітчизняній, яка базується на культурно-історичній теорії та теорії діяльності.

Так, С. Рубінштейн до цінностей зараховував, перш за все, ідеал-ідею, зміст якої висловлює щось значуще для людини. На думку вченого, цінності – “похідні від співвідношення світу і людини; вони, висловлюючи те, що є у світі, враховують і те, що створює людина в процесі історії” [11, с. 365]. У його розумінні цінності спрямовують діяльність людини, як її домінуючі мотиви [11, с. 365].

Д. Леонт'єв сформулював уявлення про три форми існування цінностей, що переходять одна в іншу: 1) суспільні ідеали – вироблені суспільною свідомістю та наявні в ній як узагальнені уявлення про те, що є досконалим у різних сферах суспільного життя; 2) предмети втілення цих ідеалів у діяннях конкретних людей; 3) мотиваційні структури особистості (“моделі належного”), що спонукають її до предметного втілення суспільних ціннісних ідеалів у своїй діяльності. У свою чергу, суспільні ідеали, які за своєю суттю є особистістю як “моделі належного” починають спонукати її до активності, в процесі якої відбувається їх предметне втілення; предметно втілені цінності стають основою для формулювання ідеалів суспільства.

Отже, Д. Леонт'єв розуміє особистісні цінності як джерело індивідуальної мотивації [6].

Вивчаючи соціологічний та психологічний аспекти цілеспрямованої поведінки, Н. Наумова визначає цінності як будь-який матеріальний чи ідеальний, дійсний або уявний предмет, відносно якого люди займають позицію особистісної оцінки, надають йому важливу роль у своєму житті, і прагнення до володіння ним сприймають як потребу [8, с. 132]. Дослідниця виділяє два види цінностей: кінцеві (“цільові”) та інструментальні. Перша група цінностей – це об’єкти, які важливі самі по собі, а не тому, що вони можуть задовольнити будь-яку потребу. Цінності другого типу можуть виступати як засоби для реалізації цінностей першого типу, як конкретизація останніх і тому можуть утворювати ієрархії.

Б. Зейгарник та Б. Братусь розуміють під цінностями особистості свідомий і прийнятий людиною загальний сенс її життя, вони виступають основними одиницями і визначають головне та відносно постійне ставлення людини до світу, інших людей і до самої себе [4, с. 119].

У свою чергу, Б. Братусь виділяє чотири рівні особистісних цінностей: 1) егоцентричний; 2) групоцентричний; 3) про соціальний, або гуманістичний; 4) духовний, або есхатологічний. Егоцентричний рівень характеризується переважним прагненням до власної зручності, престижу тощо. Ставлення до себе тут як самоцінність, а до інших – суто споживче. Людина, для якої типовими є групоцентричні прагнення, ідентифікує себе з пев-

ною групою та її ставлення до інших людей переважно залежить від того, чи входять ці інші до його групи. Для людини з гуманістично-ціннісною спрямованістю кожна особистість є самоцінною і має рівність у правах та обов'язках. Просоціальний (гуманістичний) рівень видається багатьом найвищим для розвитку особистості, проте над ним є ще один – духовний, або есхатологічний. На цьому рівні людина починає усвідомлювати і дивитися на себе та іншого як на істоти, життя яких не закінчується разом із кінцем земного життя. Це рівень, вказує автор, на якому і в рамках якого встановлюються відносини людини з Богом [9].

На відміну від попередніх дослідників, учений акцентує увагу на духовному рівні особистісних цінностей.

Доцільно зазначити, що із розвитком понять “цінності” та “ціннісні орієнтації” та входженням їх як об'єкта дослідження в систему філософських, соціологічних, а далі й психологічних наук, поступово зростає інтерес з боку науковців до їх структурно-функціональних характеристик. Найважливішим, на нашу думку, виступає питання детермінації цінностей. Так, аналізуючи динаміку цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, представники найвідоміших психологічних шкіл Заходу виходили з позицій, що констатують взаємозв'язок і взаємозалежність особистісного та суспільного чинників у формуванні ціннісно-орієнтаційної сфери людини. Тому конкретний дидактико-навчальний вплив покликаний підкріплювати істинні уподобання та домагання особистості для оптимальної реалізації людського потенціалу кожного в суспільно значущих формах діяльності.

На протипагу попередній позиції, у радянській психологічній думці панувала пансоціальність, тобто тенденція зведення процесу становлення особистості до її “формування” за соціальними матрицями. Цінності розкривалися як соціальні утворення, а вплив соціальних цінностей і норм на діяльність індивіда визначався як безпосередній. Відповідно, соціальна регуляція поведінки розглядалася як зовнішня відносно індивіда, а внутрішньоособистісні структури і механізми – як соціальні регулятори, що “перенесені всередину” індивіда.

А. Павліченко, аналізуючи проблему ціннісних орієнтацій у системі становлення особистості, зауважує, що в асоціальній парадигмі соціальне постає як зовнішнє (далеке Я) – об'єкт боротьби, а в пансоціальній – як внутрішнє (невіддільне Я), тобто об'єкт ототожнення. В обох парадигмах наявне розмежування (відчуження) індивідуального і соціального, внутрішнього і зовнішнього, а також слабкий зв'язок психології і наук про суспільство. Міждисциплінарність, без якої неможливе серйозне дослідження проблеми цінностей, виявляється в таких підходах нереалізованою. Оптимальною є парадигма розгляду цінностей, для якої придатним є поняття “культурно-історична психологія”. Ця парадигма передбачає, що людина не тільки споконвічно знаходиться у соціокультурному оточенні, а й будує себе з нього як з будівельного матеріалу. Автор наголошує на тому, що культура і суспільство – це не просто зовнішні умови, а ще й матеріал індиві-

дуального розвитку, що полягає в їхньому присвоєнні, перетворенні у власне надбання, в елементи внутрішньої організації особистості [10].

Іншим та не менш важливим питанням теоретико-методологічного аналізу концепту ціннісних орієнтацій виступає його структурно-функціональне наповнення та взаємозв'язок з іншими поняттями, такими як: “установки”, “мотиви”, “переконання”, “прагнення” тощо. Більшість авторів виділяє дві найважливіші характеристики цінностей: значущість і характер.

Крім того, можна виділити особливості дослідження цінностей у предметному форматі різних наук.

Так, для філософського дослідження притаманні глобальність, а також розкриття цінностей у різних контекстах – історичному, культурному. Для соціального, особливо соціально-психологічного, дослідження типовими можна назвати: а) прагнення чітко розмежовувати поняття “цінність”, “потреба”, “мета”, “норма”, “ціннісні орієнтації” тощо; б) спроби класифікувати цінності на різних підставах; в) виділення психологічної структури власне цінностей особистості.

Зазначимо, що спробу психологічної класифікації цінностей та співвідношення їх з іншими психологічними концептами, такими як “потреби”, “переконання” та “установки”, здійснив російський соціолог В. Ядов. Усі описані вище утворення дослідник об'єднав під загальним терміном “диспозиції”. У своїй диспозиційній концепції регуляції соціальної поведінки особистості В. Ядов аргументує ієрархічну організацію системи диспозиційних утворень.

На найнижчому рівні системи, на думку науковця, знаходяться елементарні установки, пов'язані із задоволенням вітальних потреб. Другий рівень становлять соціально фіксовані установки (атитюди), що формуються на основі потреб людини долучитися до конкретного середовища. Третій рівень системи диспозицій – базові соціальні установки – відповідає за регуляцію загальної спрямованості соціальних інтересів особистості. Найвищий рівень диспозицій особистості, на думку В. Ядова, являє собою систему її ціннісних орієнтацій, що відповідає найвищим соціальним потребам [21].

Схожа концепція була запропонована В. Отрутом, у якій, за аналогією з попередньою, визнано систему ціннісних орієнтацій особистості найвищим регуляційним фактором цілепокладання та самоздійснення особистості.

Отже, ціннісні орієнтації виражають те, що для особистості є найбільш важливим та наділене особистісними смислами.

У контексті окресленої проблеми не можна залишити поза увагою працю А. Сірого та М. Яницького [12], які на підставі класифікації М. Рокіча виділяють три типи особистості (консервативний, творчий та індивідуалістичний), що мають різні системи ціннісних орієнтацій. Для особистості першого типу найбільше значення мають конкретні життєві цінності (здоров'я, щаслива сім'я, матеріально забезпечене життя, дружба, ці-

кава робота), а також чесність. Основними цінностями для людей другого типу є любов, дружба, свобода, розвиток, творчість і відповідальність. Третій тип, на думку дослідників, характеризується орієнтацією на цінності здоров'я, матеріального забезпечення, активної діяльної життя, впевненості в собі, незалежності, твердої волі, самоконтролю [12].

К. Абульханова-Славська описує роль смислових уявлень в організації системи ціннісних орієнтацій, що виявляється в таких функціях, як: прийняття (або неприйняття) та реалізація певних цінностей; посилення (або послаблення) їх значущості; утримання (або неутримання) цих цінностей у часовому континуумі [1].

У зв'язку з цим, розкриваючи проблему формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, варто звернути увагу на питання спрямованості діяльності особистості.

Складний механізм співвідношення соціальних цінностей особистості, зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки визначають виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності. Особливу роль тут відіграють цінності, котрі інтеріоризуються у свідомість особистості через сферу сприйняття об'єктивної реальності зовнішнього світу. Прийнято вважати, що розмежовуються не окремі життєві моменти, а цілі загальної спрямованості діяльного ставлення людини до світу і самої себе; саме вони упорядковані в ціннісній ієрархії відповідно до їхньої ролі у становленні та розвитку особистості.

Цінності як одне із центральних особистісних утворень виявляють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності й визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі сторони діяльності. Відтак, природно, що оволодіння системою цінностей набуває статусу життєорієнтаційних принципів, які пов'язані зі спрямованістю діяльності особистості.

У цьому контексті С. Рубінштейн зазначав, що діяльність людини стосовно задоволення її безпосередніх життєвих потреб багато в чому спричинена суспільною шкалою цінностей [11]. І це зрозуміло, адже в задоволенні особистісних потреб у процесі діяльності реалізується ставлення індивіда до суспільства і, відповідно, до самого себе як частини соціуму.

Так, у процесі наукового пошуку вчені намагалися сконструювати натуралістичну систему цінностей, яка могла б спиратися на природу людини, виходячи з основоположних тенденцій становлення і функціонування особистості, враховуючи впливи соціального довкілля та індивідуальні особливості розвитку.

Досліджуючи питання психологічного аспекту формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, не можна залишити поза увагою дослідження сучасних російських психологів (Р. Турчаєва, О. Фокіна та ін.).

Зазначимо, що дефініція “соціоприродні цінності” за своїм змістом близька до поняття “екологоорієнтовані цінності”.

Екологозорієнтовані цінності в дисертаційній роботі Р. Турчаєвої розглянуті в рамках підходів, які розкривають “цінність” як значення певного

предмета, явища дійсності як суб'єкта, як відношення, що пов'язують об'єкт із суб'єктом, – ставлення суб'єкта до об'єкта; як деякий особистісний зміст, як орієнтир суб'єктивної діяльності у світі соціальних відносин; показано, що формування системи екологорієнтованих цінностей на сучасному етапі здійснюється за трьома напрямками: 1) на основі узгодження із запитами глобальної екологічної дійсності на планеті; 2) на основі толерантності відносно раніше існуючих цінностей у системі “людина – природа”; 3) в результаті пристосування раніше існуючих цінностей до нових умов взаємодії людини, суспільства та природи [13, с. 10].

Автором доведено, що людині властива індивідуальна, специфічна ієрархія особистісних цінностей, яка слугує сполучною ланкою між буттям суспільним та індивідуальним. Як правило, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість, вони відображаються у свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій і слугують важливим фактором соціальної регуляції відносин людей і поведінки індивіда.

Неабиякий інтерес у цьому контексті становить дисертаційна робота О. Фокіна, у якій досліджено проблему екологорієнтованої свідомості особистості як акмеологічного феномену [15].

Екологорієнтована свідомість особистості як акмеологічний феномен, вказує науковець, постає як ідеальна особистісна якість, яка визначає місце особистості як суб'єкта акмеологічної системи: “людина (особистість, діяльність) – природа (навколишнє середовище) – акме (найвище досягнення)”; центральний компонент екологічної свідомості та поведінки особистості, який визначає його особливості формування та розвитку; багатомірне утворення із складною динамічною структурою, що включає екологорієнтовані досягнення особистості на шляху її вдосконалення [15, с. 10].

За О. Фокіним, екологорієнтовані цінності особистості виступають як мотиваційно-змістове ядро екологорієнтованої свідомості, тобто як відображення дійсного ставлення особистості до природних об'єктів, через які здійснюється екологоорієнтована діяльність [15, с. 23].

Не звертаючи увагу на той факт, що дослідник розглядає процес формування екологорієнтованої свідомості особистості як акмеологічний феномен у цілому, окреслені загальні рекомендації щодо цієї проблематики наявні і в підготовці студентів педагогічних факультетів.

Аналізуючи вищевикладений матеріал, до переліку соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти ми відносимо такі цінності: людинолюбство, самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою та учнів у довіллі; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі та надання цих знань молодшим школярам; дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств та формування такого ставлення в учнів; участь у природоохоронній діяльності та залучення до неї молодших школярів.

Отже, урахування структурних складових соціоприродних цінностей вищезазначених фахівців та психологічного аспекту цього питання дасть можливість проаналізувати процес їх підготовки у вищій школі та посилити його спрямованість на формування екологорієнтованої особистості майбутнього фахівця початкової освіти.

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу ми здійснили спробу розкрити питання психологічного аспекту формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти.

У наступних наукових розвідках ми плануємо розглянути методологічні основи дослідження проблеми формування соціоприродних цінностей зазначених вище фахівців.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур (Penguin) : [пер. с англ. Е.Ю. Чеботарева]. – М. : ВЕЧЕ-АСТ, 2000. – Т. 2. (П–Я) – 560 с.
3. Дьяченко М.И. Краткий психологический словарь: Личность образование, самообразование, профессия / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн. : Хэлтон, 1998. – 399 с.
4. Зейгарник Б.В. Очерки по психологии аномального развития личности / Б.В. Зейгарник, Б.С. Братусь. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 169 с.
5. Кордуэлл М. А–Я: Словарь-справочник / М. Кордуэлл ; [пер. с англ. К.С. Ткаченко]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 448 с.
6. Леонтьев Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д.А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – 1998. – № 1. – С. 35–47.
7. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 272 с.
8. Наумова Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / Н.Ф. Наумова. – М. : Наука, 1988. – 200 с.
9. Начала христианской психологии : учеб. пособ. для вузов / [Б.С. Братусь, В.Л. Воейков, С.Л. Воробьев и др.]. – М. : Наука, 1995. – 236 с.
10. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А. Павліченко // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4. – С. 98–121.
11. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.
12. Серый А.В. Ценностно-смысловая сфера личности : учеб. пособ. / А.В. Серый, М.С. Яницкий. – Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1999. – 92 с.
13. Турчаева Р.А. Развитие экологического сознания будущих специалистов : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психолог. наук : спец. 19.00.13 “Психология развития, акмеология (психологические науки)” / Р.А. Турчаева. – М., 2008. – 29 с.
14. Філософія природи : монографія / [А.В. Толстоухов, Ю.О. Мелков, С.М. Ягодзінський та ін.]. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 208 с.
15. Фокин А.И. Экологоориентированное мировоззрение личности как акмеологический феномен : дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Александр Иванович Фокин. – М., 2010. – 171 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша, Е.В. Эйдмана]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

17. Фрейд З. Я и ОНО: труды разных лет : в 2 т. / З. Фрейд. – Тбилиси, 1991. – Т. 2. – 425 с.
18. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – С. 381–387.
19. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.
20. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности: Психология личности [Электронный ресурс] / Э. Шпрангер ; [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтера, А.А. Пузыря]. – М., 1982. – Режим доступа: <http://psychology.net.ru/dictionaries/biography.html?word=1113>.
21. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе / В.А. Ядов // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 35–52.
22. Rokeach M. The nature of human values and value systems, in E.P. Hollander and R.G. Hant (eds) Current Perspectives in Social Psychology, 4th edn. – New York : Oxford University Press, 1976.

Крамаренко А.Н. Формирование социоприродных ценностей будущих профессионалов начального образования: психологический аспект

В статье освещен вопрос формирования социоприродных ценностей будущих профессионалов начального образования с точки зрения психологических подходов. Проанализована литература по данной проблематике, определены общие и отличительные положения в научных работах.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, социоприродные ценности будущих профессионалов начального образования.

Kramarenko A. Formation of socio-cultural values of future professionals in primary education: psychological aspect

The article considers the question of formation of socio-cultural values of future professionals in primary education from the point of view of psychological approaches. It is analyzed literature on this issue, identified common and distinctive position in the scientific base.

Key words: values, valued orientations, social nature values of the future professionals of an elementary education.